

2 0 2 2

***Economische
Monitor Zuid-Holland
In een onstuimige wereld***

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Welvaart & welzijn	5
Economie algemeen	5
Buitenlandse investering	11
Brede welvaart	14
Randvoorwaarden	16
Human capital	22
Energie	27
Maakindustrie	30
Bereikbaarheid	32

Redactie:

Linco Nieuwenhuyzen

De Economische Monitor Zuid-Holland is ontwikkeld in samenwerking met NEO Observatory. Er wordt gebruik gemaakt van openbare databronnen zoals het CBS en Eurostat. De meest actuele cijfers worden daarbij gehanteerd.

Concept en ontwerp:

Walvis & Mosmans

Inleiding

Zuid-Holland in een onstuimige wereld – dat is het thema van de Economische Monitor 2022. Wat valt op als we door een geopolitieke lens kijken naar de cijfers die we ieder jaar in deze monitor opnemen en op onderdelen aanvullen met gegevens uit onderzoeken naar geopolitieke thema's?

De economie van Zuid-Holland is zeer *internationaal georiënteerd*. Niet alleen de haven van Rotterdam, ook bedrijven uit bijvoorbeeld de maritieme maakindustrie en het aerospacecluster leven van de export naar landen binnen én buiten Europa – zoals Rusland. In 2021 ging voor bijna 1,1 mld euro aan goederen naar dit land vanuit Zuid-Holland. Ondanks Corona weten veel *buitenlandse bedrijven* de regio te vinden als uitvalsbasis voor hun Nederlandse activiteiten. Daarbij valt op dat het aantal bedrijven uit het Verenigd Koninkrijk blijft toenemen, waarschijnlijk als gevolg van de Brexit. Veel van deze bedrijven maken producten en diensten die van *strategisch belang zijn*. Als Europese *energiehub* speelt de regio – en dan met name het havenindustriële complex – een sleutelrol in de energietransitie die vanwege de Europese energiecrisis versneld moet worden uitgevoerd.

Een andere sector waaromheen veel speelt, is het *tuinbouwcluster*. Niet alleen is de export naar Rusland weggevallen, ook worden veel tuinbouwbedrijven hard geraakt door de hoge gasprijzen. Tegelijk beschikken tuinbouwtoeleveranciers over strategisch belangrijke kennis voor efficiënte voedselproductie. Dat zien ook investeerders binnen en buiten de sector: het aantal overnames stijgt fors.

De regio beschikt met de *Groeiagenda Zuid-Holland* over een robuuste agenda om op al deze ontwikkelingen in te spelen en brede welvaart in de regio te stimuleren. Maar de uitvoering van deze agenda gaat niet vanzelf. Het tekort aan vooral technisch geschoold personeel is groot en belemmert de uitvoering van bijvoorbeeld de energietransitie. Ook op andere terreinen is er schaarste: stikstofregels, milieucategorieën, netcongestie en gebrek aan fysieke ruimte zetten een rem op tal van projecten gericht op innovatie, woningbouw, bereikbaarheid, hoogwaardige productie en energietransitie.

Al deze ontwikkelingen bij elkaar vragen om inventieve oplossingen, scherpe keuzes en nauwe samenwerking. De steeds intensievere samenwerking tussen bedrijven, kennisinstellingen

en overheden biedt een goede basis om hierover het gesprek te voeren zodat de keuzes die elke speler moet maken, elkaar niet tegenwerken maar versterken.

Zuid-Holland in cijfers

BRP 2021 177 miljard euro (21% van Nederland)	R&D 2020 3,7 miljard euro (20% van Nederland)	SCALEUPS 2020 500 scaleups (18% van Nederland)
WERKZAME PERSONEN 2021 2 miljoen (21% van Nederland)	EXPORT 2017 62 miljard euro (26% van Nederland)	

Bron: Erasmus Centre for Entrepreneurship, Eurostat, CBS

“Wat valt op als we door een geopolitieke lens kijken naar de cijfers?”

Welvaart & welzijn

“Zuid-Holland blijft achter binnen Nederland maar groeit harder dan Europese peers.”

Economie algemeen

De Zuid-Hollandse economie groeide in 2021 met 4,5 procent, als gevolg van stevig economisch herstel na de lockdowns vanwege de coronapandemie. In de Europese benchmarkregio's kromp de economie met gemiddeld 0,8 procent. Ook andere economische kernindicatoren stijgen in 2021. De Zuid-Hollandse arbeidsproductiviteit en werkgelegenheid lieten in 2021 een stijging zien vergelijkbaar met het Nederlands gemiddelde.

De economische groei in Zuid-Holland is op de korte termijn goed nieuws, maar zegt weinig over het economisch ontwikkelpad van de komende jaren. Vergelijken we de economische groei in Zuid-Holland over een langere periode met die van Nederland en de andere Europese grootstedelijke regio's, dan valt op dat de Zuid-Hollandse economie gemiddeld 0,5% per jaar minder hard groeit dan het Nederlands gemiddelde. Dat lijkt weinig, maar gaat

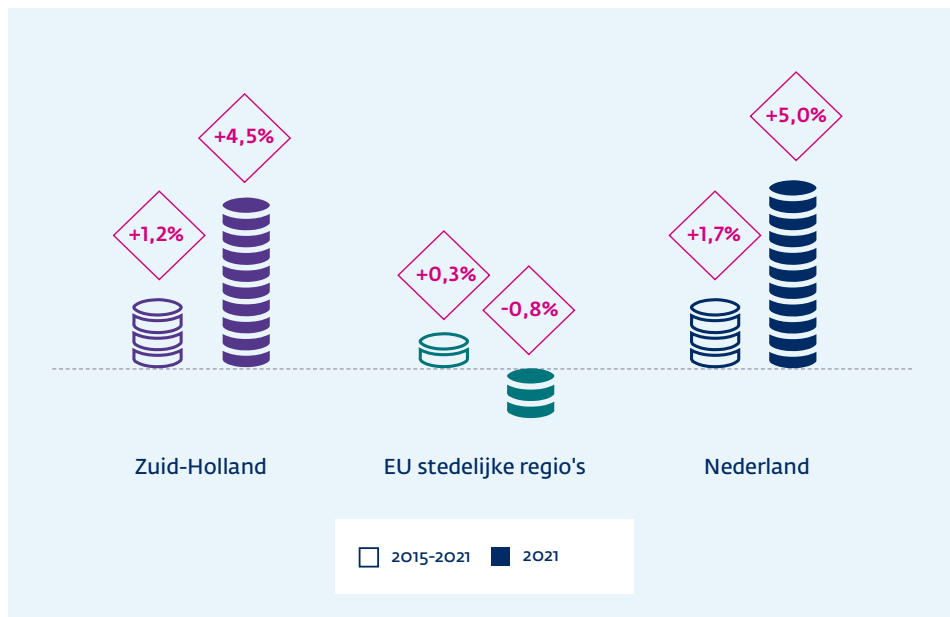
jaarlijks wel om zo'n 880 mln euro minder groei. Wel presteert de regio beter dan de Europese peers. Dat laatste is opzienbarend, omdat de conclusie in eerdere edities van deze monitor was dat Zuid-Holland achterbleef bij andere grootstedelijke regio's. Dat Zuid-Holland nu het been bijtrekt is met name een gevolg van de relatieve weerbaarheid van de Zuid-Hollandse economie in 2020 en 2021. Maar de 1% extra groei die volgens de OECD mogelijk zou moeten zijn, is nog niet in zicht.

Prognoses maken voor de Zuid-Hollandse en Nederlandse economie is ingewikkeld door geopolitieke ontwikkelingen en onzekerheden zoals de oorlog in Oekraïne, hoge inflatiecijfers, ontwikkelingen rond de Brexit, verkiezingen elders in Europa en het nog steeds rondwarende coronavirus. De indicatoren wijzen dan ook verschillende richtingen uit.

Wel is duidelijk dat deze ontwikkelingen Zuid-Holland sterk beïnvloeden. Zo was de regio samen met Noord-Holland de grootste exporteur van goederen naar Rusland. In 2021 ging voor ruim 1 mld euro aan goederen daarnaartoe.

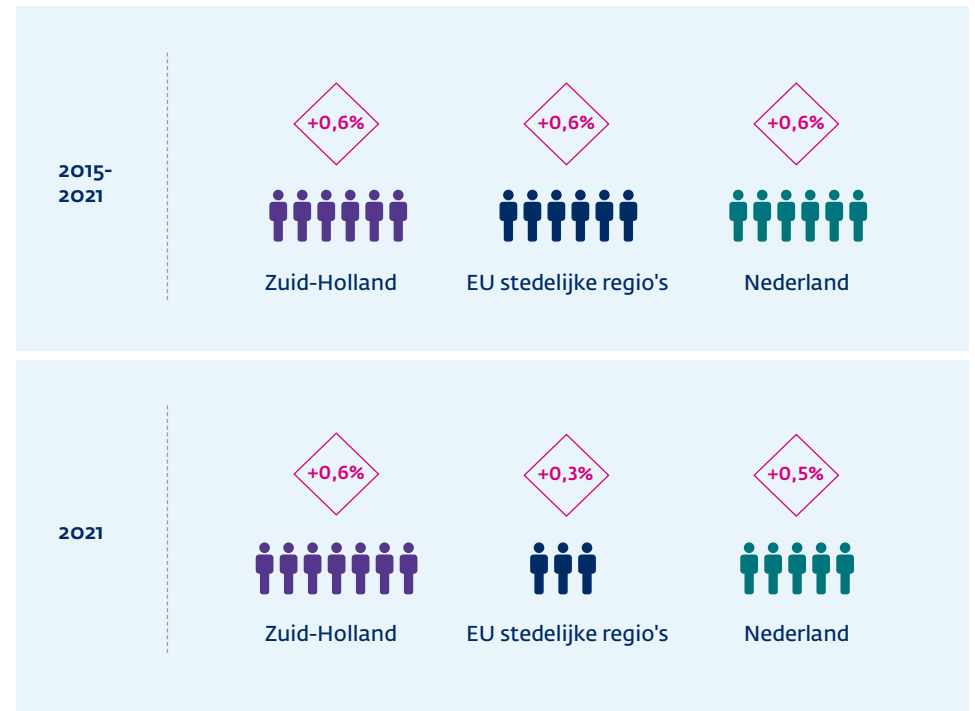
“Zuid-Holland is samen met Noord-Holland de grootste exporteur van goederen naar Rusland.”

Economische groei 2015-2021 en 2021 Gemiddelde jaarlijkse groei bruto regionaal product

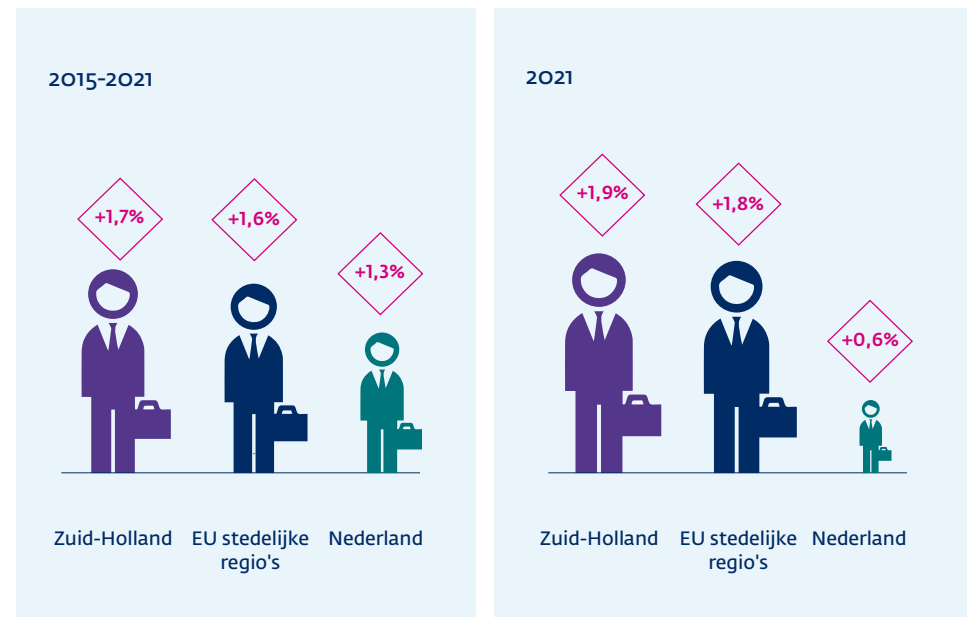
Bron: Eurostat, CBS (marktprijzen 2018)

Bevolkingsgroei 2015-2021 en 2021 Gemiddelde jaarlijkse groei

Bron: Eurostat, CBS

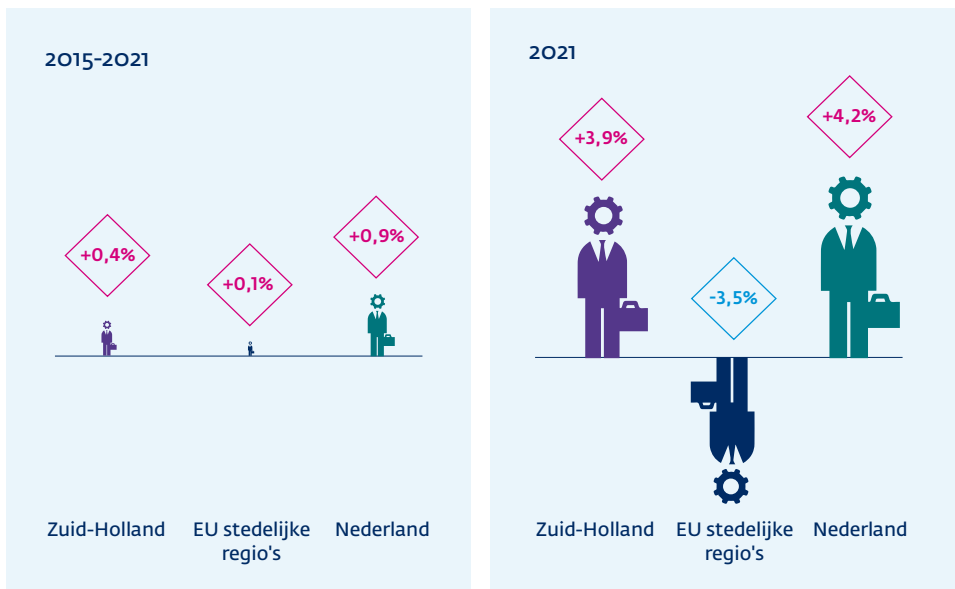
Werkgelegenheid 2015-2021 en 2021 Gemiddelde jaarlijkse groei aantal werkzame personen

Bron: Eurostat, CBS

Arbeidsproductiviteitsgroei 2015-2021 en 2021

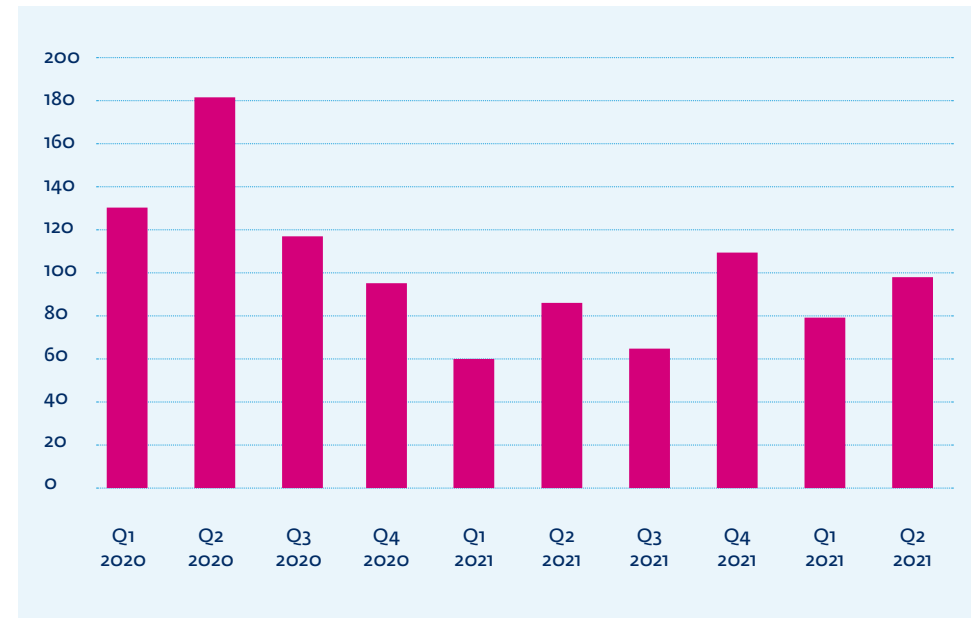
Gemiddelde jaarlijkse groei

Bron: Eurostat, CBS

Faillissementen Zuid-Holland 2020-2022

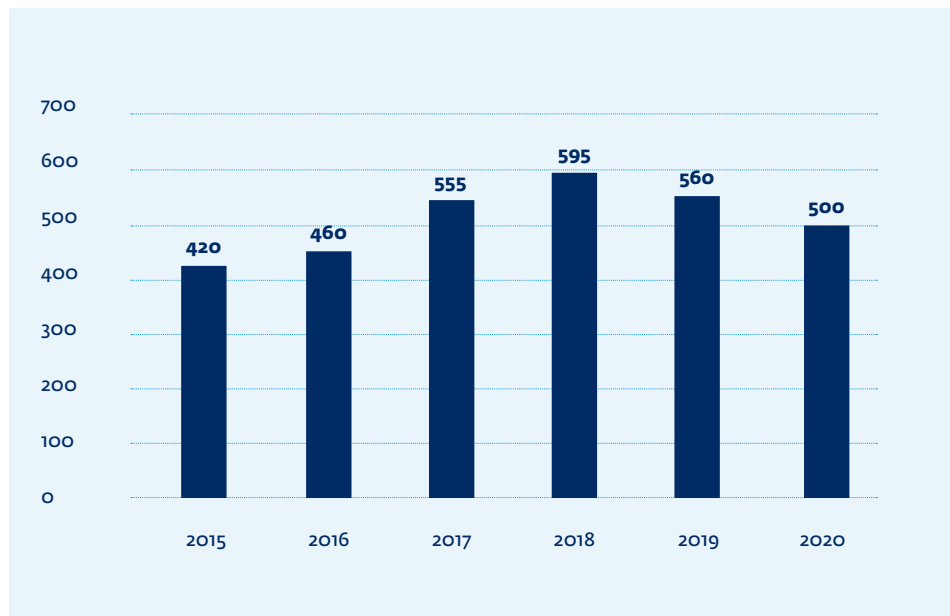
Aantal bedrijven

Bron: CBS

Scaleups in Zuid-Holland

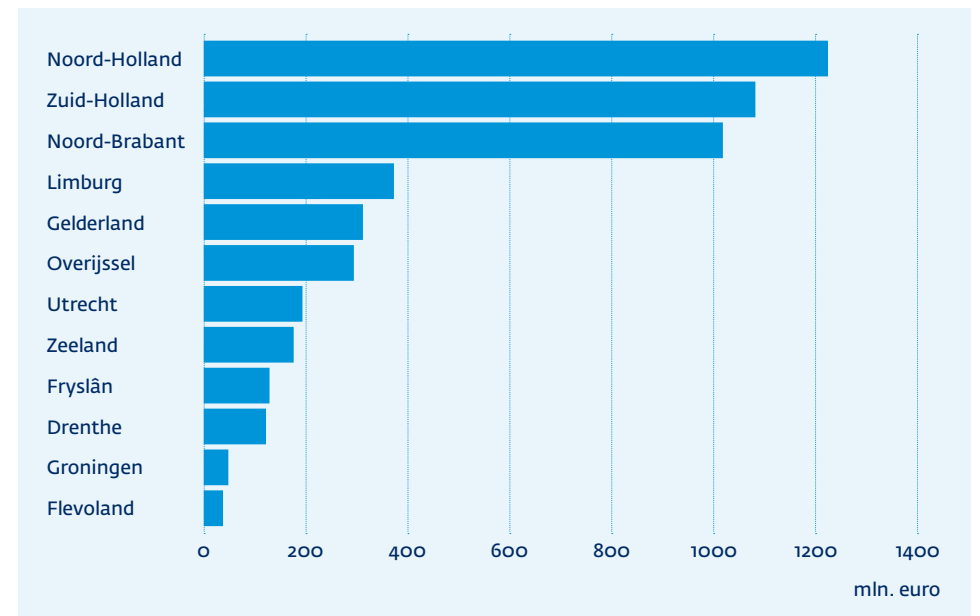
2015-2020

Bron: Erasmus Centre for Entrepreneurship

Goederenexport naar Rusland 2021

Per provincie

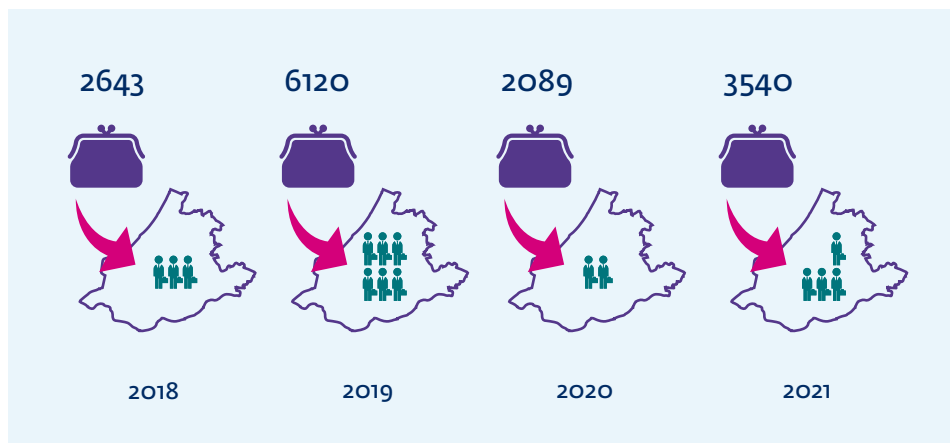

Bron: CBS

Buitenlandse investeringen in Zuid-Holland

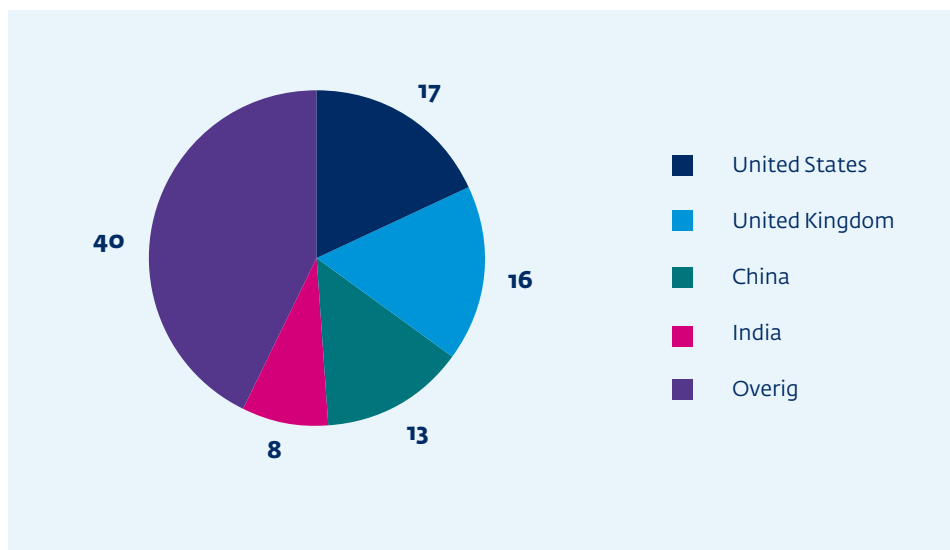
In arbeidsplaatsen per jaar

Bron: NFIA, IQ, RP, THBA

Herkomst van buitenlandse investeerders

Aantal per land in totaal van 94 bedrijven in 2021

Het totaal van 94 bedrijven omvat ook bedrijven die hebben uitgebreid in Zuid-Holland of na plannen om de regio te verlaten, toch hebben besloten te blijven. Investerings: € 641.860.000.

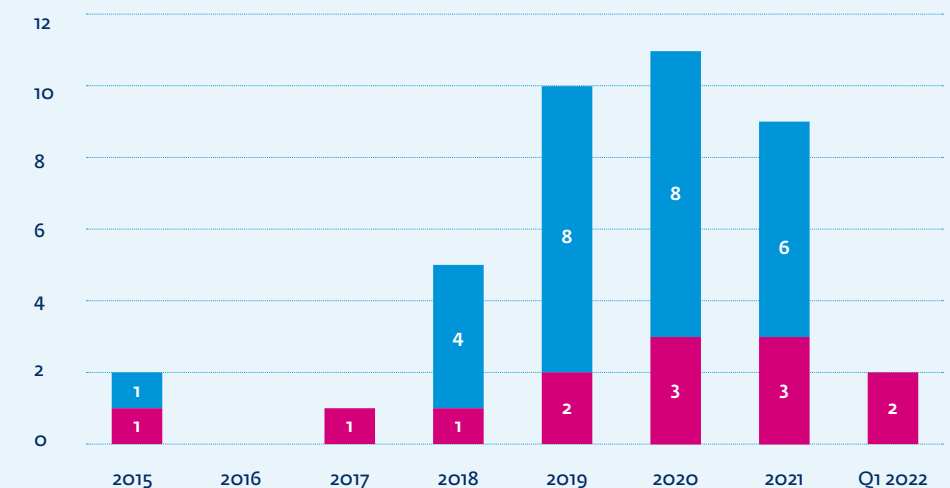
Bron: IQ, NFIA, RP, THBA

Sterke toename buitenlandse investeringen in toeleveranciers Tuinbouw

Glastuinbouwbedrijven worden steeds vaker ontdekt door Nederlandse en buitenlandse investeerders. In de periode 2019-2022 is in 44 van de 136 onderzochte kennisintensieve tuinbouwtoeleveranciers in Zuid-Holland geparticipeerd. Dat is vier keer zoveel als in de periode daarvoor 2015-2019. Dit blijkt uit onderzoek van Buck Consultants International (BCI) in opdracht van InnovationQuarter en de gemeenten Westland en Lansingerland. Het gaat vooral om investeringen in toeleveranciers aan de glastuinders.

De meeste participaties worden gedaan door bedrijven die actief zijn in het Greenportcluster, gevolgd door investeringsmaatschappijen en bedrijven van buiten de sector. Vanuit strategische motieven is participatie een logische stap voor diverse glastuinbouwtoeleveranciers. Men ziet daarbij vooral kansen in bepaalde (internationale) productmarktcombinaties, technologische ontwikkeling, professionalisering, bedrijfsoverdracht en financiële motieven. Deze stroomversnelling van participaties komt mede door de sterke internationale groei van de glastuinbouw, grote hoeveelheid beschikbaar kapitaal in de markt en het onderlinge aanjaageffect in de sector. Verwachting is dat deze trend zich in de nabije toekomst zal voortzetten, onder andere vanwege het toenemende geostrategische belang van deze sector voor de voedselvoorziening.

Investerings glastuinbouwtoeleveranciers ZH naar buitenlandse/binnenlandse investeerder (#)*

■ Buitenland
■ Nederland

* Bedrijfsbestand bevat ook investeringen uit 1998, 2006, 2008, 2012. Deze zijn buiten deze figuur gehouden. De grotere beschikbaarheid van informatie in recente jaren kan vertekenen. Interviewpartners herkennen de trend van een versnelling.

Bron: Erasmus Centre for Entrepreneurship

Brede welvaart

Voor economen is het bruto nationaal product (BNP) per inwoner traditioneel een belangrijke welvaartsmaat. De afgelopen jaren is de aandacht voor de beperkingen van BNP echter toegenomen. Geluk, een sociaal netwerk en toegang tot gezondheidszorg komen bijvoorbeeld niet direct terug in het BNP. Omdat dat wel zaken zijn die direct van belang zijn voor het welzijn van individuen, benadrukken wetenschappers het belang van alternatieve manieren om welzijn te meten. Dat heeft geresulteerd in verschillende brede welvaartsanalyses, gebaseerd op objectieve criteria, al dan niet in combinatie met de (subjectieve) waardering die mensen in regio's toekennen aan verschillende indicatoren.

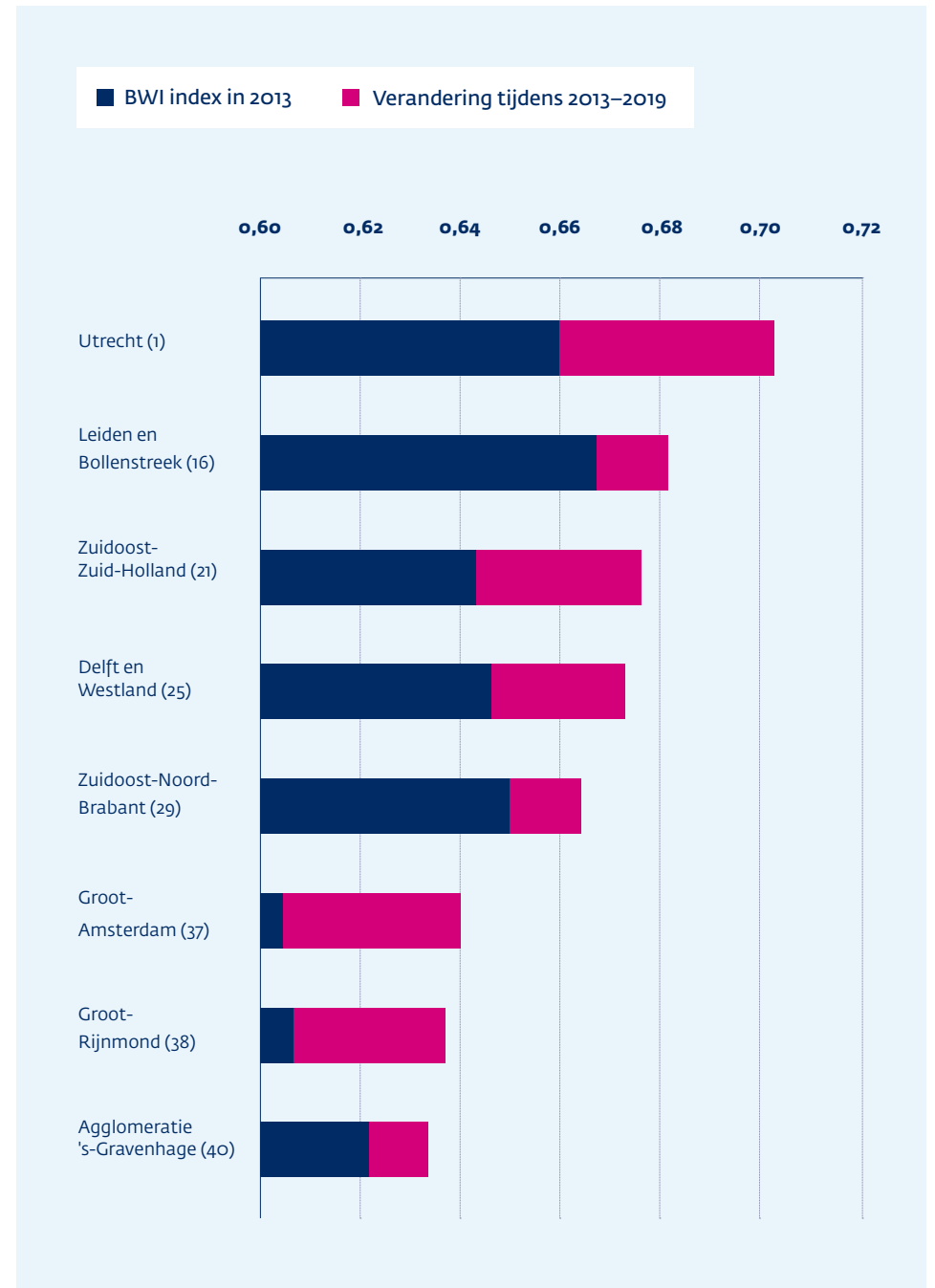
Deze verschillende methoden leveren heel verschillende beelden op. Voor Zuid-Holland en andere Nederlandse regio's onderstrepen al de resultaten in ieder geval het belang van samenwerking tussen gemeenten. Omdat brede welvaart in belangrijke mate regionaal wordt bepaald is het niet nodig dat iedere gemeente op alle aspecten van brede welvaart uitstekend scoort. Simpel gezegd, een groene randgemeente met weinig banen en een minder groene stad die werkgelegenheid biedt aan velen kunnen elkaar uitstekend versterken.

De brede welvaartsindicator (BWI) van de Universiteit Utrecht en de Rabobank is één van de initiatieven om welvaart breed te meten. In alle Nederlandse regio's is de brede welvaart in de periode van 2013 tot 2019 verbeterd, maar de mate van verbetering verschilt sterk. In 2019 komt Utrecht als best scorende Nederlandse regio uit de bus. Van alle Nederlandse regio's is de brede welvaart het laagste in de Agglomeratie 's-Gravenhage. Ook andere grootstedelijke regio's, zoals Groot-Amsterdam en Groot-Rijnmond scoren relatief laag. Volgens Rabobank is de lagere BWI-score in grootstedelijke regio's vooral een gevolg van relatief lagere milieukwaliteit, woontevredenheid en veiligheid. Het valt op dat de Zuid-Hollandse regio's minder goed presteren dan andere regio's. Leiden en Bollenstreek eindigt op de 16e plek (van de 40) en is daarmee de hoogste genoteerde Zuid-Hollandse regio. De brede welvaartsverschillen binnen en buiten Zuid-Holland laten zien dat niet alle regio's in gelijke mate profiteren van de welvaart in Nederland.

“De investeringen vanuit het Nationaal Groeifonds zijn van groot belang om onze achterstand in te lopen.”

Ontwikkeling Brede Welvaartsindicator in Zuid-Hollandse regio's vergeleken met enkele peers

Ontwikkeling score in 2013-2019 en positie in ranglijst 2019

Randvoorwaarden

"Zuid-Holland was in 2021 de regio met het op één na hoogste aantal venture capital deals."

Innovatie

De ontwikkeling van nieuwe kennis is cruciaal voor het welzijn en de welvaart van toekomstige generaties. Met de hoge dichtheid aan gerenommeerde universiteiten en toonaangevende kennisinstellingen levert Zuid-Holland een significante bijdrage aan kennisontwikkeling in Nederland. De R&D intensiteit geeft een beeld van het innovatievermogen van het bedrijfsleven en de kennisinstellingen in de regio.

De groei van R&D-uitgaven in Zuid-Holland blijft nog steeds achter bij het Nederlands gemiddelde. Dat blijkt uit cijfers over de periode 2013 tot 2019 die het CBS recent publiceerde. Tussen 2013 en 2019 stegen de uitgaven in Zuid-Holland met 17% tot € 3,6 mld. In heel Nederland namen de uitgaven echter toe met 25% tot 18 mld euro. Hierdoor daalde het aandeel van Zuid-Holland in de nationale uitgaven van 22% naar 20%. Oorzaak van deze achterblijvende groei ligt bij

de stagnerende investeringen door bedrijven in onderzoek en ontwikkeling. Tussen 2013 en 2019 stegen de private R&D-uitgaven met ruim 5% tot € 2 mld. Dat is fors lager dan de stijging van 27% voor heel Nederland.

De publieke R&D-uitgaven stegen daarentegen bovengemiddeld. De kennisinstellingen investeerden € 1,6 mld. in 2019, een stijging van maar liefst 34% tegenover 20% gemiddeld in Nederland sinds 2013.

De investeringen vanuit het Nationaal Groeifonds in (gedeeltelijk) Zuid-Hollandse projecten (zie kader) zijn dan ook van groot belang om deze achterstand in te lopen.

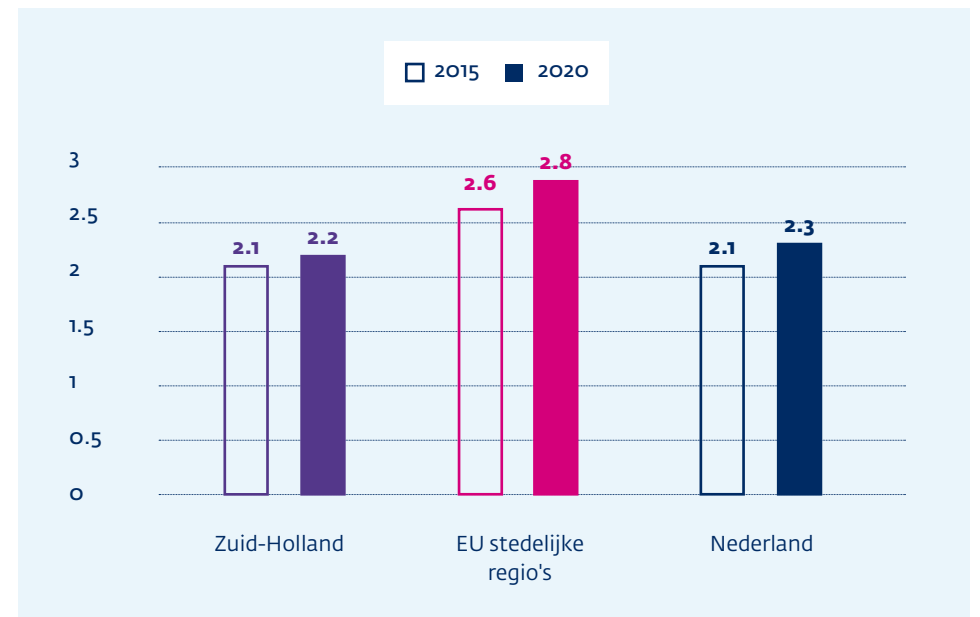
Een andere interessante indicator in dit kader is het aantal patentaanvragen. Hoewel Zuid-Holland in 2021 de tweede regio van Nederland was in termen van het aantal patentaanvragen, ligt het aantal patentaanvragen een factor drie hoger in Noord-Brabant. Het hoge aantal patentaanvragen in

Noord-Brabant is grotendeels terug te voeren op vier bedrijven rondom Eindhoven: Philips, Signify, NXP Semiconductors en ASML.

Inventie en innovatie zijn echter niet hetzelfde. Uiteindelijk moet nieuwe kennis worden toegepast om het toegankelijk te maken voor een breed publiek. Innovatieve ondernemers spelen daar een cruciale rol bij. Venture capital vormt een belangrijke financieringsbron voor jonge innovatieve bedrijven. Uit data van de Nederlandse Vereniging voor Participatiemaatschappijen blijkt dat Zuid-Holland in 2021 de regio was met het op één na hoogste aantal venture capital deals.

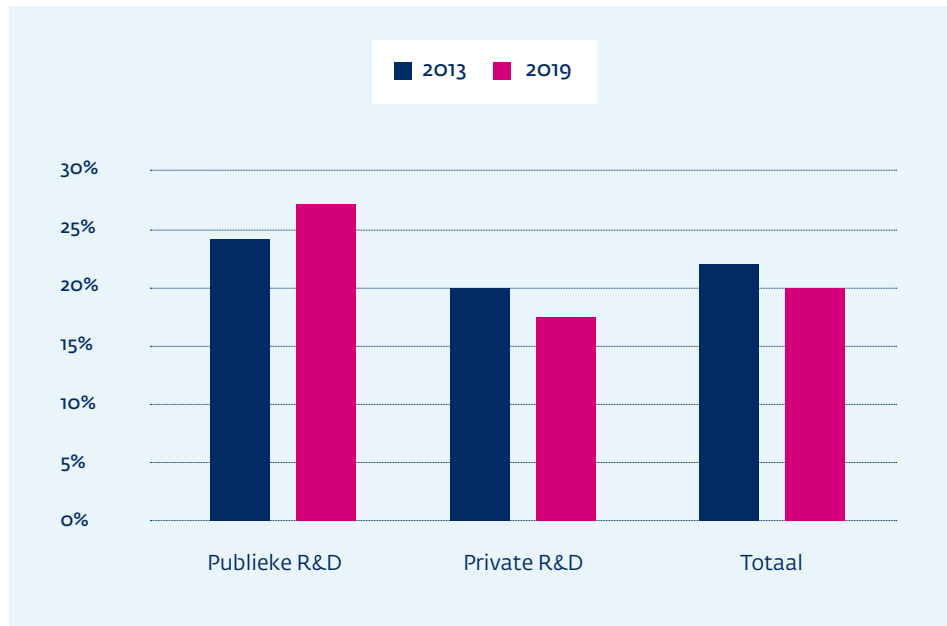
R&D intensiteit

R&D-uitgaven als percentage van bruto regionaal product

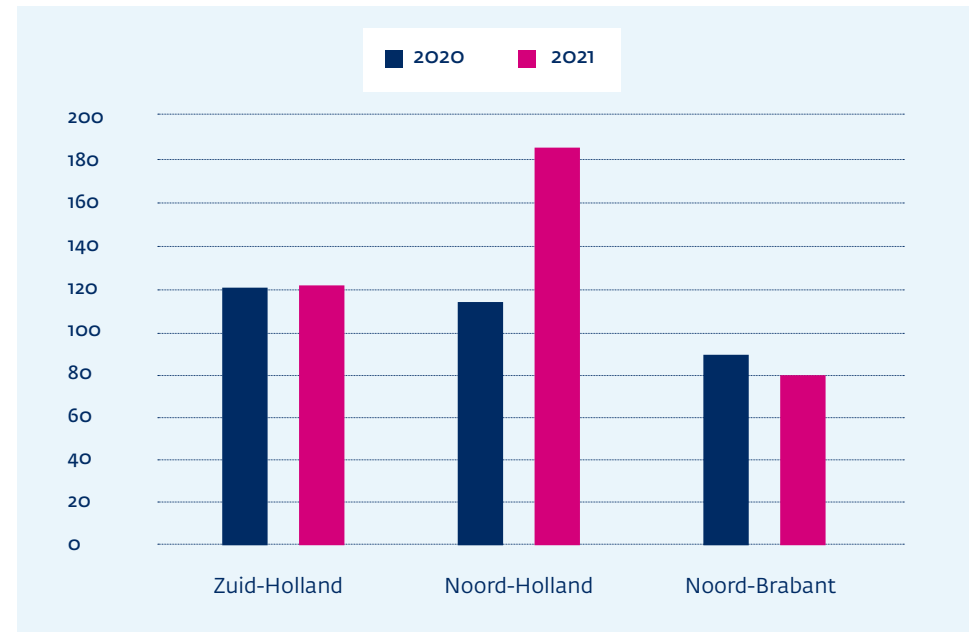
Bron: Eurostat

Publieke en private R&D uitgaven Aandeel in Nederland 2013 – 2019

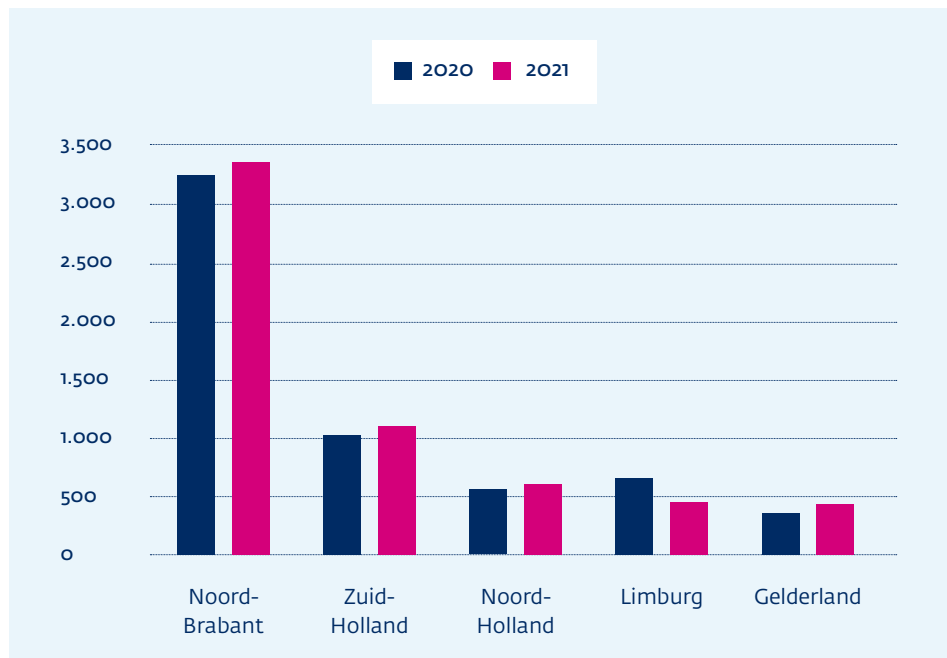
Bron: EPO

Aantal venture capital investeringen, t/m series D Naar provincie, 2020 en 2021

Bron: NVP

Aantal patentaanvragen in Nederlandse provincies 2020 en 2021

Bron: EPO

De Groeiagenda in het licht van geopolitiek en Nationaal Groeifonds

Nederland staat voor gigantische maatschappelijke en economische uitdagingen. Private en publieke partijen hebben in 2021 de handen ineengeslagen en gaan versneld aan de slag op basis van een gezamenlijke actie- en investeringsagenda: de Groeiagenda Zuid-Holland. Concreet wordt in Zuid-Holland 40% van de nationale CO₂-reductiedoelstelling, 25% van de nationale woningbouwopgave, 12% extra economische groei en een 5 tot 15% productievere beroepsbevolking gerealiseerd.

Onderzoek van EUR en NEO laat zien dat de Groeiagenda robuust is voor de recente geopolitieke ontwikkelingen en de gevolgen daarvan voor Zuid-Holland: met deze vijf pijlers gaat groei samen met toename van brede welvaart. Wel adviseren de onderzoekers om in de uitvoering een aantal accenten aan te brengen zodat wordt ingespeeld op de ontwikkelingen:

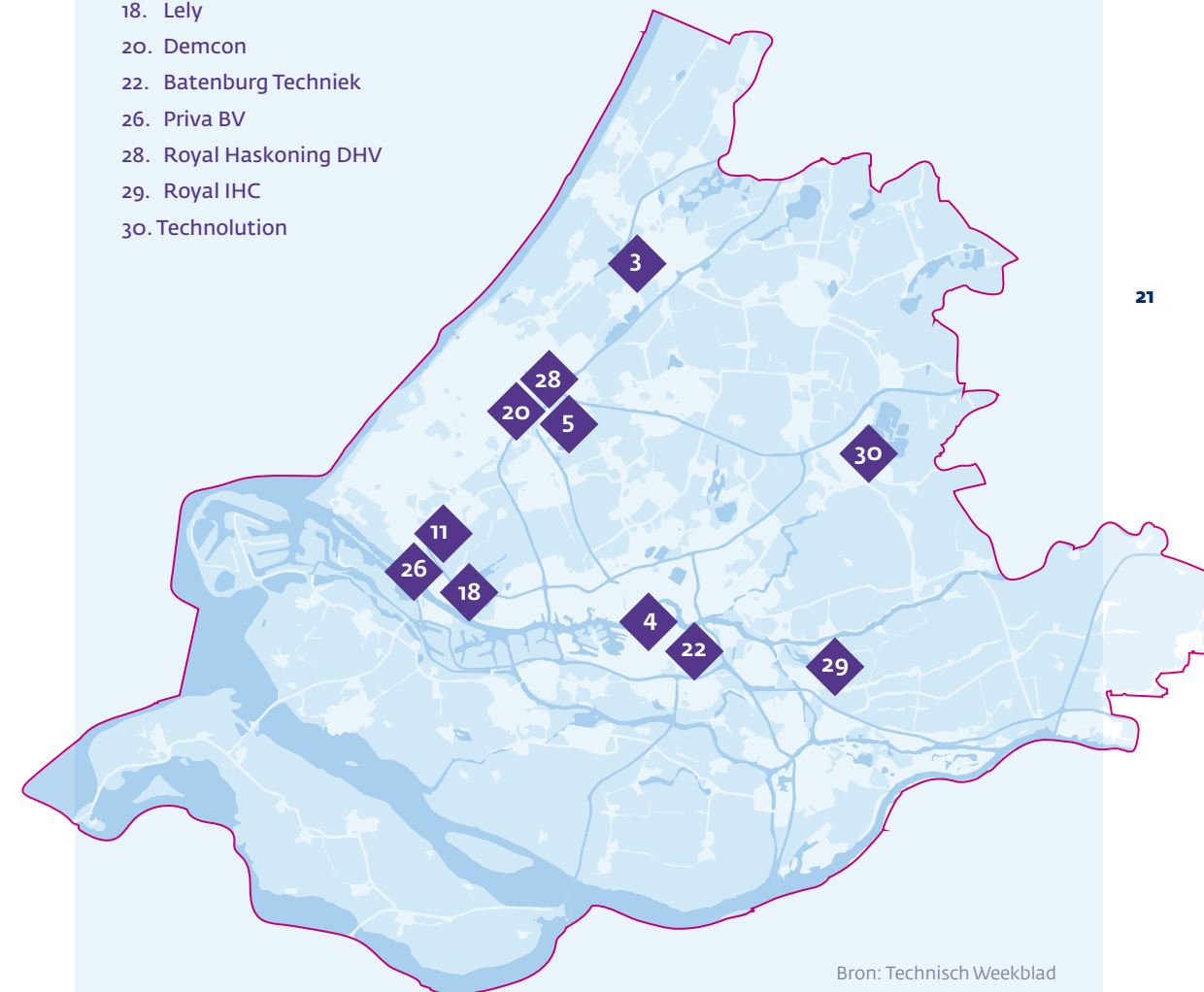
- zet sterk in op energietransitie, gericht op verlaging van kosten voor lagere inkomensgroepen en een zo sterk mogelijke groene waterstofhub
- vergroot de inzet op de human capital agenda, met name voor de bouw, installatiebranche en maakindustrie. Dat maakt uitvoering van beleid mogelijk en leidt brede groepen op voor betekenisvol werk.
- Ga door met alle inzet binnen de pijler Innovatie (oa LSH, AI, Quantum) en zet extra effort op de verbinding met MKB bedrijven en daaraan verbonden uitrol van innovaties.
- Geef extra prioriteit aan grondstoffentransitie en circulaire economie.
- Neem sociaaleconomische maatregelen om ongelijkheid in kansen en uitkomsten te mitigeren.

Lopende projecten bieden tal van aanknopingspunten om deze accenten aan te brengen. De speerpunten uit de Groeiagenda Zuid-Holland zijn bijvoorbeeld goed belegd in de gehonoreerde voorstellen voor de eerste en tweede ronde van het Nationaal Groeifonds. Denk aan vliegen op waterstof, quantum, AI, diverse LSH voorstellen en de nieuwe generatie hightech machines voor bijv. tuinbouw en composieten. Sleutelspelers uit Zuid-Holland werken in veelal nationale coalities aan proposities en projecten die raken aan de belangrijke sectoren, kansen en uitdagingen in Zuid-Holland. Bij het indienen van de propositie gericht op publiek-private samenwerkingen in bijv beroeps onderwijs is gebleken dat Zuid-Holland als regio een groot voordeel heeft van de opgebouwde samenwerkings-infrastructuur.

Elf van de meest innovatieve bedrijven in Zuid-Holland in 2021

Technisch Weekblad inventariseert jaarlijks wat de meest innovatieve bedrijven Nederland zijn in termen van R&D-uitgaven. De analyse geeft een goed beeld van de vestigingslocatie van de meest innovatieve Nederlandse bedrijven. Van de top-30 hebben er elf een vestiging van belang in Zuid-Holland.

3. Janssen Pharmaceutical
4. KPN
5. Royal DSM
11. Rijk Zwaan
18. Lely
20. Demcon
22. Batenburg Techniek
26. Priva BV
28. Royal Haskoning DHV
29. Royal IHC
30. Technolution

* meerdere bedrijven ontbreken in de lijst omdat ze geen cijfers wilden of konden aanleveren
** verschillende bedrijven in Zuid-Holland hebben ook R&D centra in andere Nederlandse regio's

Human capital

Voor de coronacrisis had meer dan één op de vijf bedrijven een tekort aan goed opgeleid personeel, inmiddels is dat één op de drie. In het tweede kwartaal van 2022 waren er zelfs 133 vacatures voor 100 werkzoekenden (bron: CBS, 2022). Dit is een absoluut record wat krapte op de arbeidsmarkt betreft. De werkloosheid is dan ook zeer laag. Voor Nederland geldt dat in Q2 de werkloosheid lag op 3,3%. Voor Zuid-Holland is dat 3,5%. Tegelijkertijd werken er veel mensen in banen die over een paar jaar veranderen of niet meer bestaan, kort gezegd is er een grote mismatch op de arbeidsmarkt.

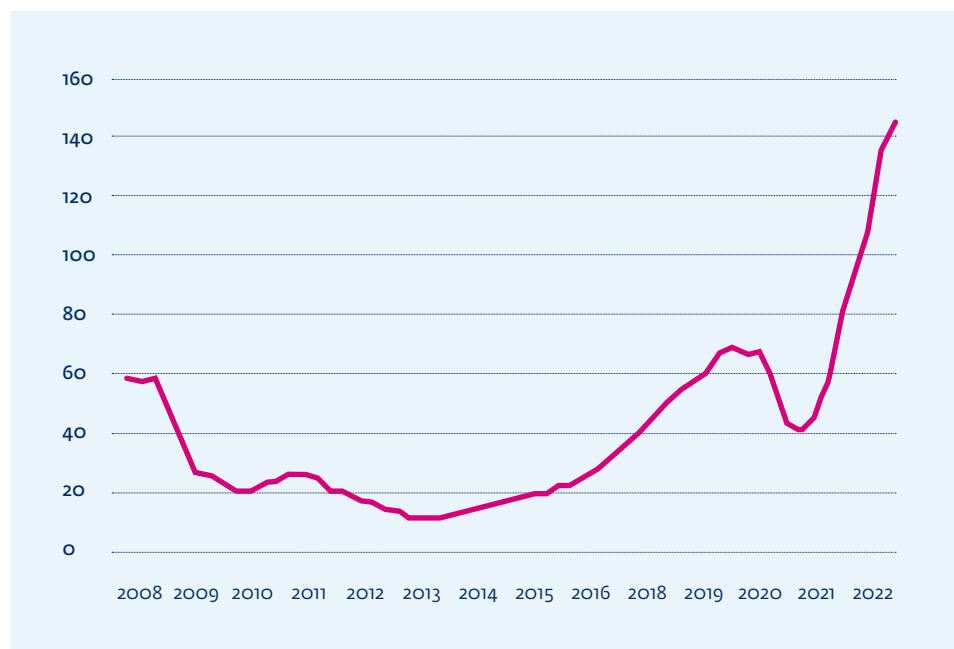
Het zijn veelal technisch geschoolden die bedrijven lastig kunnen vinden. Uit nieuwe onderwijsdata blijkt dat de stijging van het aantal technisch gediplomeerden op universitair niveau doorzet, terwijl het aantal technisch gediplomeerden op hbo

niveau naar verwachting met 8% daalt tot 2030 (bron: Ecorys, Klimaatbeleid en de arbeidsmarkt, 2021). Het aantal technische mbo gediplomeerden daalt zelfs naar verwachting met 18% tot 2030.

Een uitdaging die daarbij komt is dat jongeren met een migratieachtergrond minder vaak een technische opleiding volgen. Deze groep wordt komende decennia steeds groter. Daarom is het van groot belang om te zorgen voor een betere match.

Daarnaast is simpelweg meer uren werken ook een van de oplossingen voor krapte op de arbeidsmarkt. Nederland is nog steeds Europees kampioen deeltijdwerken.

Vacatures per 100 werklozen 2008 t/m 2022

Bron: CBS

Tussenevaluatie HCA agenda: veerkracht Zuid-Holland toegenomen

In 2019 ondertekenden 65 partijen uit onderwijs, overheid en bedrijfsleven het Human Capital Akkoord Zuid-Holland 2019-2024 om de arbeidsmarkt te verbeteren en gezamenlijk actief in te spelen op de personeelskrapte. Halverwege deze periode heeft SEOR onderzocht of de beoogde resultaten van het Human Capital Akkoord (HCA) op koers liggen.

De resultaten laten zien dat dankzij de projecten reeds 1,9 miljard euro toegevoegde waarde behaald.

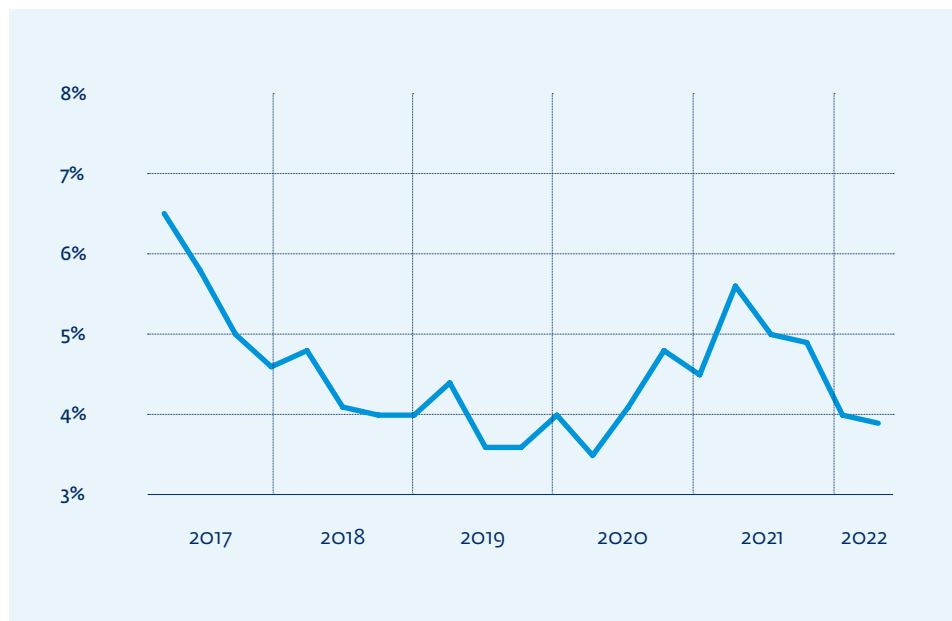
Op de kwalitatieve doelstellingen is Zuid-Holland ingelopen op de benchmarks:

- veerkracht na coronacrisis: Zuid-Holland nr. 2 van Nederland. Dit is gebaseerd op cijfers over de ontwikkeling van de werkloosheid en de arbeidsparticipatie
- onbenut arbeidspotentieel: Zuid-Holland nr. 7 van Nederland ten opzichte van nr. 9 in 2019. Het onbenutte potentieel was dus groter in 2019 dan in 2022.

Deze indrukwekkende cijfers laten onverlet dat dat de eerder geformuleerde kwantitatieve doelstellingen ambitieus zijn, en niet op koers liggen. Dit komt deels door bewuste keuzes en door de coronapandemie die tot vertraging heeft geleid. De ambitieuze doelstellingen zijn wel richtinggevend en werken agenderend. Human Capital staat nu op de gezamenlijke agenda's van alle betrokken partijen in overheid, onderwijs en bedrijfsleven. Er is een netwerk en infrastructuur neergezet waarin men elkaar snel kan vinden en tot actie kan overgaan. De governance, werkwijze en gemaakte keuzes worden positief beoordeeld.

Werkloosheid

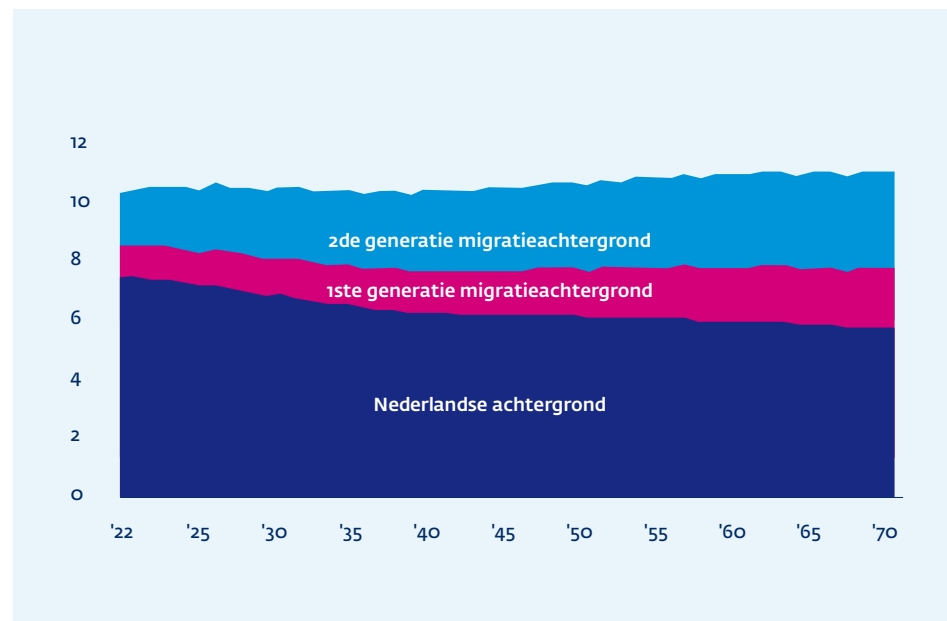
Percentages 2017 t/m 2022

Bron: CBS

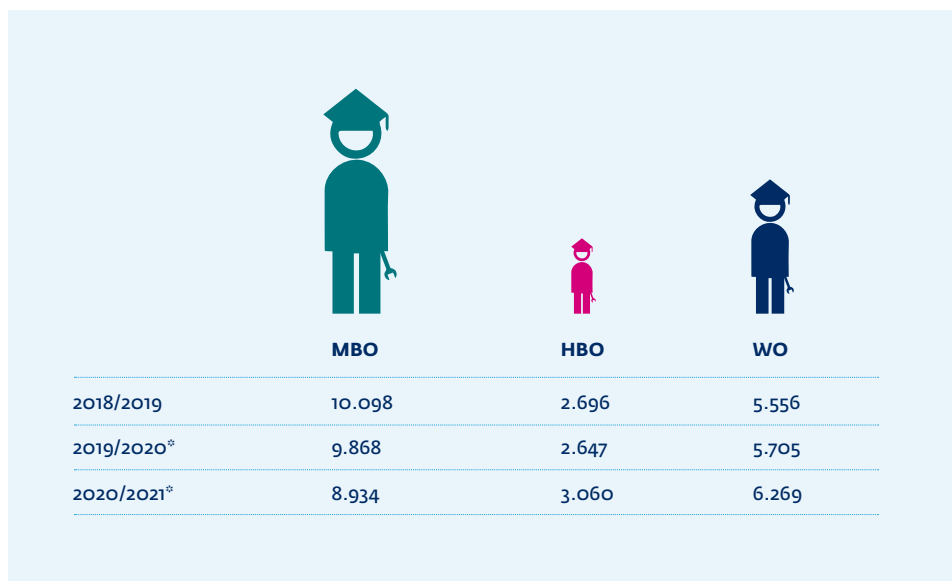
Prognose bevolking

Miljoen mensen tussen 20 en 65 jaar

Bron: Financieel Dagblad/CBS

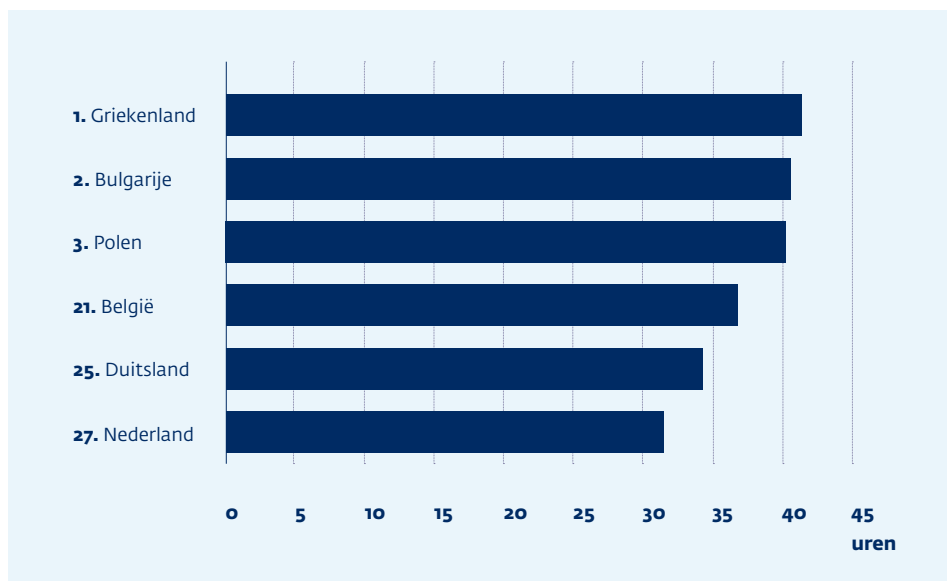
Gediplomeerden technisch onderwijs in Zuid-Holland

* cijfers voor 2019/2020 en 2020/2021 zijn voorlopig en nog niet volledig Bron: Platform Beta Techniek, CBS

Gemiddelde van de werkweek

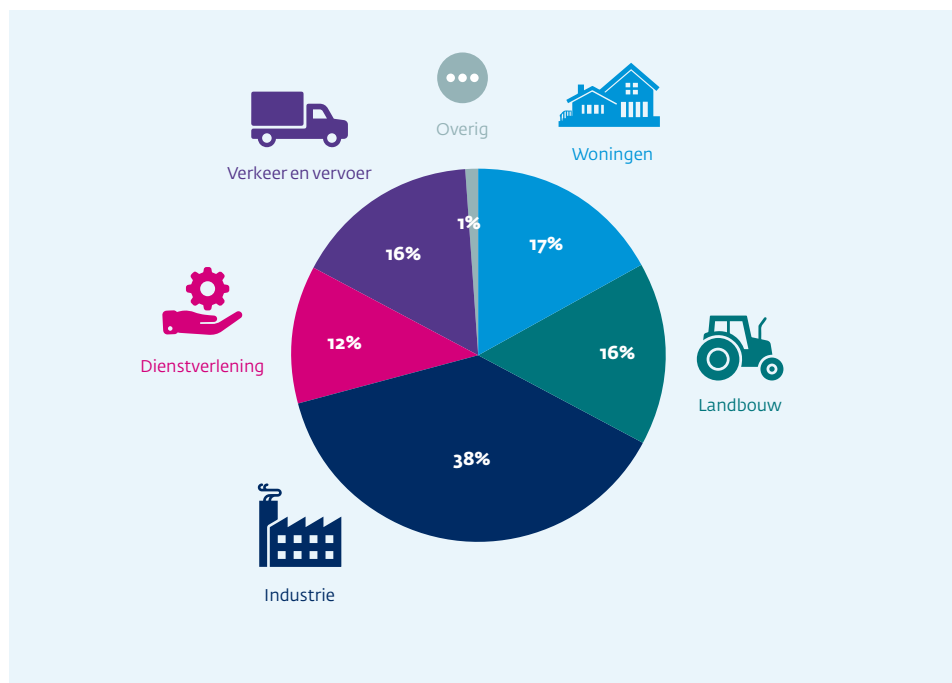
Per werkende, 2021

Bron: CBS

Energieverbruik Zuid-Holland

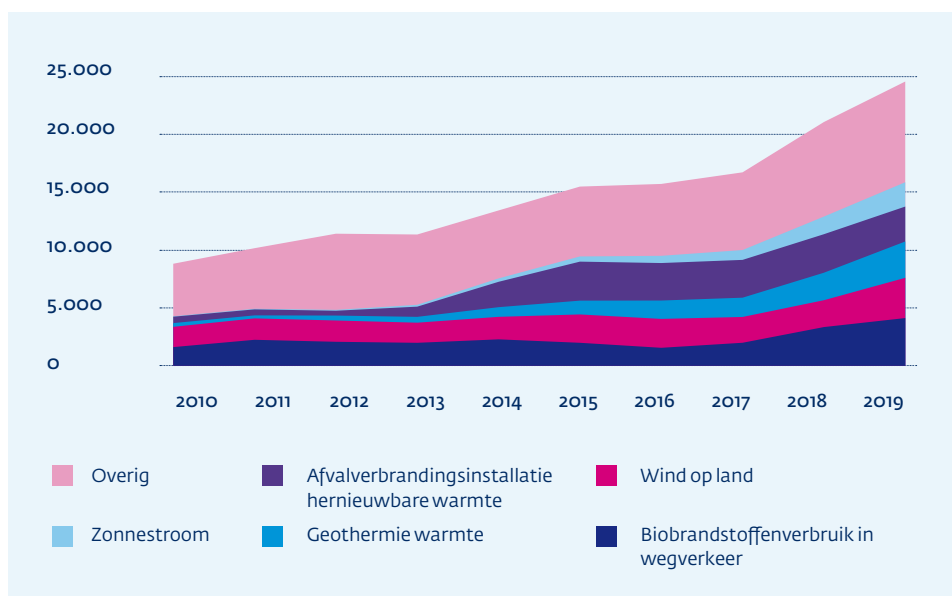
Aandeel per sector, 2019

Bron: CBS, NEO Observatory

Opwekking van hernieuwbare energie

Terajoule 2010-2019

Bron: Financieel Dagblad/CBS

Energie

De komende jaren zet Zuid-Holland in op het verder verduurzamen van de economie. Want de economische activiteit in Zuid-Holland gaat gepaard met een forse verduurzamingsuitdaging. Circa een derde van de Nederlandse CO₂-uitstoot is toe te schrijven aan de regio. De afgelopen tien jaar is het totale energieverbruik in Zuid-Holland redelijk stabiel gebleven. Alleen in de industrie steeg het energieverbruik, waardoor het aandeel in het totale verbruik toenam van 28% in 2010 naar 38% in 2020.

Inzetten op hernieuwbare energie is een belangrijke manier om de verduurzamingsambitie van Zuid-Holland te realiseren. De hoeveelheid

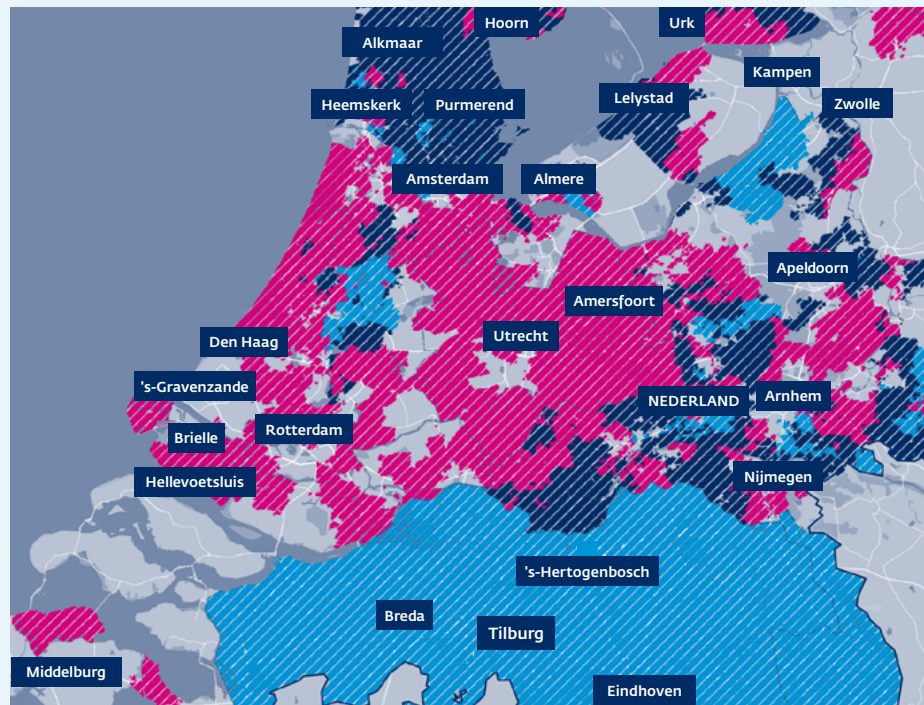
opgewekte energie is de afgelopen tien jaar bijna verdrievoudigd. Biobrandstoffen en wind op land zijn de belangrijkste bronnen voor de opwekking van hernieuwbare energie in Zuid-Holland, maar ook zonne-energie en geothermie zijn de afgelopen jaren belangrijke bronnen geworden. Inmiddels hebben zij een aandeel van 22%.

"De hoeveelheid zelf opgewekte energie is de afgelopen tien jaar bijna verdrievoudigd."

Netcongestie

Ook in Zuid-Holland nadert het stroomnet de grenzen van zijn capaciteit, zo blijkt uit cijfers van Stedin en Energiebeheer Nederland. In flinke delen van Zuid-Holland is nu al beperkte netcapaciteit beschikbaar voor extra afname. Gelukkig is wel overal congestiemanagement mogelijk. Hetzelfde geldt voor het opwekken van stroom. Alleen Op een deel van Goeree-Overflakkee is geen capaciteit meer beschikbaar voor extra opwek.

- vooraankondiging structurele congestie bij ACM
- transportschaarste dreigt, er geldt een aangepast offerteregime
- structureel congestie, nieuwe aanvragen voor transport worden niet gehonoreerd

Bron: Netbeheer Nederland

Grondstoffentransitie

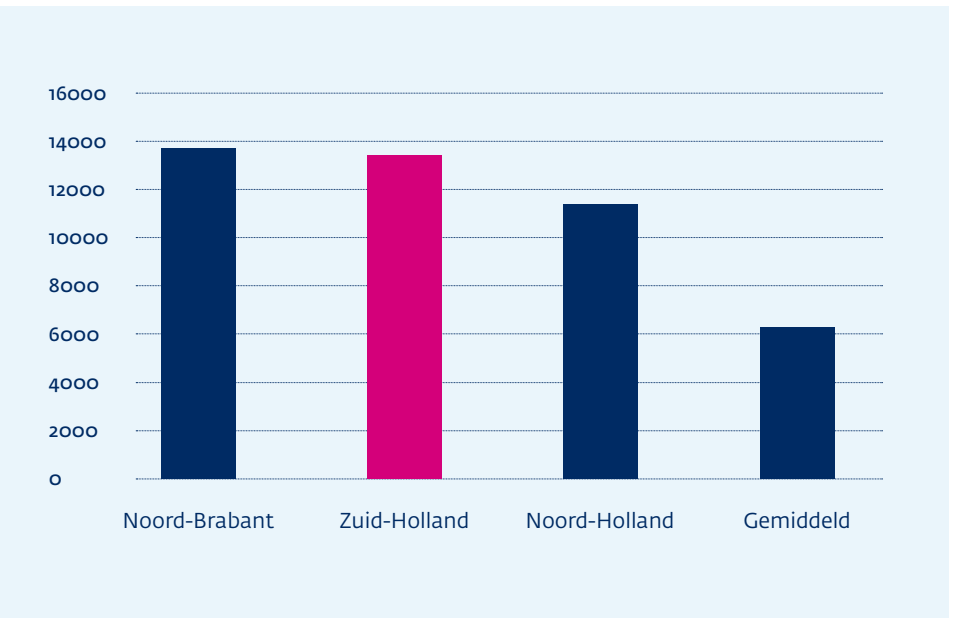
De samenleving zal altijd grondstoffen nodig hebben, om de producten te kunnen maken die we elke dag nodig hebben. Virgin fossiele grondstoffen worden steeds schaarser en de winning ervan heeft grote impact op het milieu. Daarom zetten bedrijven, kennisinstellingen en overheden uit Zuid-Holland vol in op de grondstoffentransitie, waarbij ze focussen op hernieuwbare grondstoffen voor het chemisch industrieel complex. Plastic-rijk afval, biomassa, groene waterstof en zelfs CO₂ gebruiken we om olie en aardgas te vervangen. Zo kunnen we de klimaatdoelstellingen behalen én nieuwe verdienmodellen realiseren. Dit doen we door het opschalen tot industriële schaal van impactvolle challengers én het transformeren van de bestaande industrie zijn.

Maakindustrie

Een stagnerende arbeidsproductiviteitsgroei is al langere tijd een uitdaging voor veel Europese economieën. In de periode van 2015 tot 2021 was de arbeidsproductiviteitsgroei in Zuid-Holland slechts 0,4% per jaar. Een innovatieve maakindustrie is van groot belang om die daling te beperken en de arbeidsproductiviteit de komende jaren te laten groeien. Ook is de maakindustrie vanwege het internationale karakter van de sector mede bepalend voor het welvaartsniveau in Nederland. Bovendien is de discussie over de risico's van afhankelijk zijn van Aziatische maakbedrijven tijdens de coronapandemie weer opgelaaid. Een levendige maakindustrie kan afhankelijkheden van internationale grootmachten verminderen.

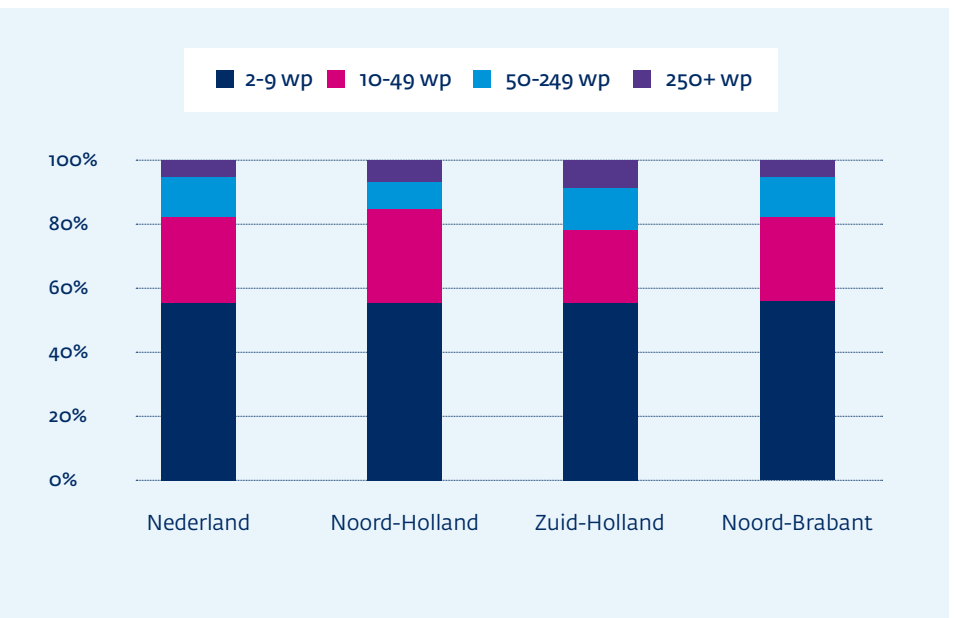
De maakindustrie wordt door sommigen geassocieerd met Noord-Brabant. Uit recente data blijkt echter dat het aantal maakbedrijven in Noord-Brabant en Zuid-Holland elkaar nauwelijks ontloopt. Noord-Brabant is met 13.630 vestigingen inderdaad de regio met het hoogste aantal industriebedrijven, maar wordt op de voet gevolgd door Zuid-Holland waar 13.395 industriebedrijven zijn gevestigd. De Zuid-Hollandse industrie telt relatief veel middelgrote (50-249 werknemers) en grote (vanaf 250 werknemers) industrievestigingen. Er zijn maar liefst 430 grote industrievestigingen in de regio, wat neerkomt op ruim 22% van alle Nederlandse grote industrievestigingen.

Aantal vestigingen industriebedrijven per provincie 2020

Bron: CBS

Industrievestigingen naar grootteklasse Nederland en Nederlandse provincies in 2020

Bron: CBS

Bereikbaarheid

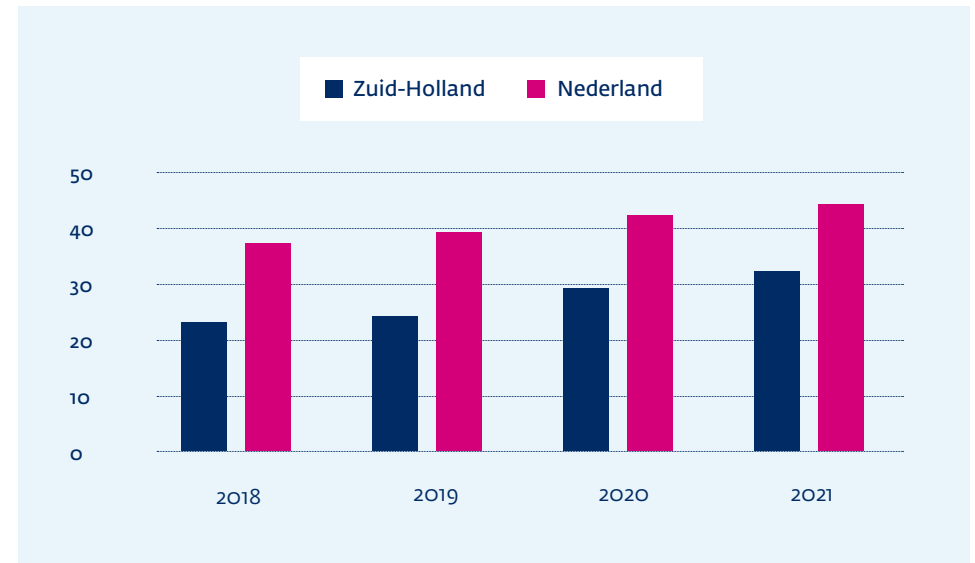
Goede bereikbaarheid is een essentiële randvoorwaarde voor economische dynamiek. Een belangrijke ontwikkeling op het gebied van fysieke bereikbaarheid is de toenemende aandacht voor elektrisch vervoer. Wereldwijd worden er steeds meer elektrische auto's verkocht. De transitie naar elektrisch rijden, in combinatie met het opwekken van groene stroom, maakt het mogelijk om meer en meer mensen op duurzame wijze van A naar B te brengen. Met de groeiende interesse in elektrisch vervoer, neemt ook het belang van elektrische laadpalen toe. In een periode van vijf jaar is het aantal elektrische laadpalen in Zuid-Holland ruimschoots verdrievoudigd. Met ruim zes laadpalen per 1.000 inwoners, is de dekkingsraad in Zuid-Holland bovengemiddeld goed. Ook is de groei van het aantal laadpalen tussen 2020 en 2021 vergelijkbaar met de andere koploperprovincie Utrecht en hoger dan Noord-Holland. Ook in Zuid-Holland zal de netcongestie toenemen, zo blijkt uit cijfers van Stedin. In flinke delen van Zuid-Holland is nu al beperkte netcapaciteit beschikbaar voor extra afname. Gelukkig is wel overal congestiemanagement mogelijk.

Dat bereikbaarheid meer is dan wegen, treinsporen en (lucht)havens, is tijdens de coronapandemie des te duidelijker geworden. De reeds ingezette trend van digitalisering heeft zich verder doorgezet. Dat zien we bij bedrijven die halsoverkop een webwinkel hebben opgetuigd of overschakelden op videobellen, maar ook bij consumenten die nog meer online bestellen dan ze al deden. Illustratief is het online aandeel in supermarktcomzet dat afgelopen jaren fors is gegroeid. Dit onderstreept het belang van goede digitale infrastructuur.

Eén aspect van digitale infrastructuur is de aansluiting op glasvezel. Landelijk zijn inmiddels ruim drieënhalf miljoen woningen, 44 procent van het totaal, aangesloten op glasvezel. In Zuid-Holland ligt dat percentage lager: 32 procent van de woningen is aangesloten. De oorzaak voor het lagere percentage in Zuid-Holland is dat de 'verglazing' van Nederland in eerste instantie vooral plaatsvindt in de buitengebieden en kleine kernen, waar de concurrentie van bestaande DSL- en kabelnetwerken beperkt is. Maar Zuid-Holland lijkt het been bij te trekken. In 2021 lag de groei van nieuwe aansluitingen in Zuid-Holland opnieuw hoger dan de gemiddelde groei in Nederland. Dit komt omdat de uitrol nu ook grootschalig plaatsvindt in de stedelijke gebieden.

Aansluitingen op glasvezel

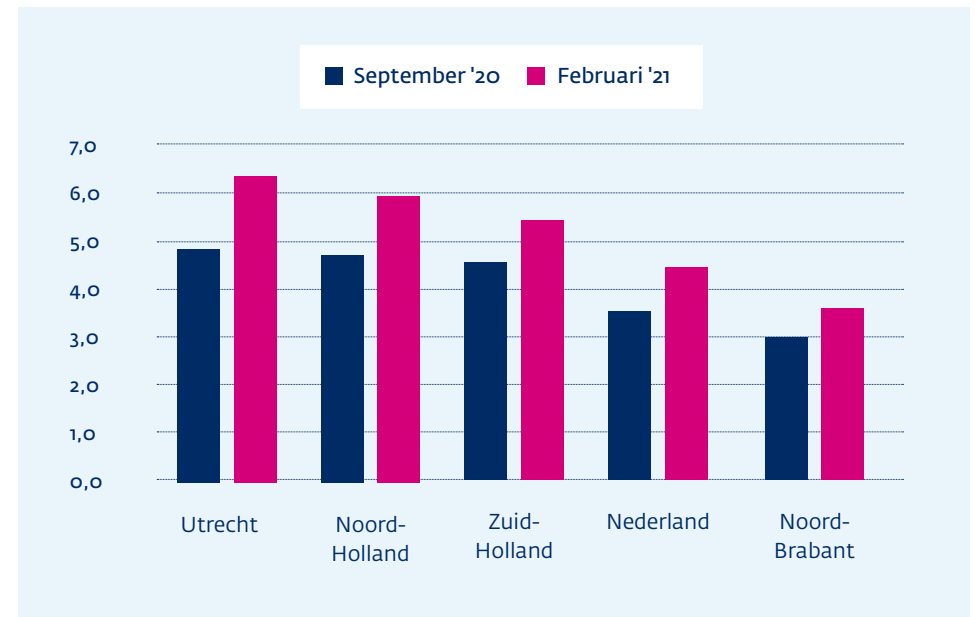
Percentage van de woningen 2018-2021

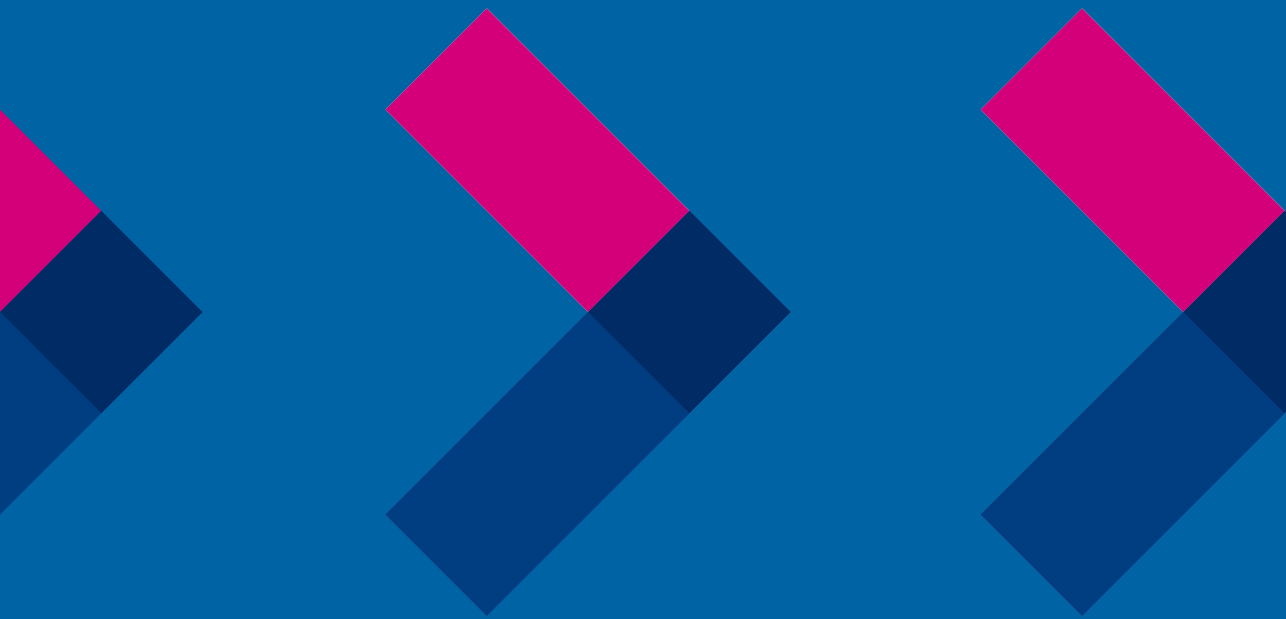
Bron: Stratix

Aantal elektrische oplaadpunten per 1.000 inwoners

September 2020 en februari 2021

Bron: Ecomovement

Economic Board Zuid-Holland
www.economicboardzuidholland.nl